

УДК 330.341.1

С.І. Кравченко

Донецький державний технічний університет

РОЛЬ ТА МІСЦЕ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПРИСКОРЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© Кравченко С.І., 2001

Розкрито особливості малого підприємництва, які сприяють успіху нововведень, а також основні форми його функціонування в інноваційній сфері. Виявлені основні причини, що стримують активний розвиток малого інноваційного підприємництва в Україні. Запропоновано ряд заходів для прискорення інноваційних процесів через зміцнення потенціалу малих підприємств.

In the article the features of small business, which promote success in creation of innovations, and basic forms of its functioning in innovations sphere, are considered. The causes, which restrain active development of small innovations business in Ukraine, are revealed. A series of measures, directional on acceleration of innovation process through strengthening of a potential of small enterprises, is offered.

Інноваційний розвиток є невід'ємною складовою частиною задоволення широкого комплексу національних інтересів держави. Реальну незалежність і безпеку мають лише ті країни, що здатні забезпечити постійне зростання свого науково-технологічного потенціалу та ефективне використання його в національних інтересах. Проте сьогодні в Україні, у зв'язку із посиленням загальнодержавної кризи, як відзначено в "Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України", швидко втрачаються можливості для розвитку наукових досліджень, оперативного впровадження їх результатів у практику, реагування на світові науково-технологічні досягнення та ефективне їх використання для подолання кризових явищ в економіці [1].

Перспективним напрямком вирішення проблем прискорення інноваційного розвитку є широке розповсюдження організаційно-економічних структур, що реально сприяють активізації інноваційної діяльності та встановленню більш тісних зв'язків між науково-дослідною сферою і виробництвом. Тому як свідчить досвід індустріально розвинених країн, особливого значення набуває стимулювання малого підприємництва в інноваційній сфері, яке забезпечує доведення наукових розробок до промислової технології та передачу результатів великим фірмам, що організують масове виробництво нових товарів.

Основними передумовами, що обумовлюють необхідність поширення малого підприємництва в інноваційній сфері, є:

– специфіка інноваційного процесу, якому притаманний високий рівень ризику та невизначеності, що заважає великим організаціям поєднувати рентабельне виробництво з активним проведенням НДДКР;

– об'єктивна необхідність прискореного впровадження передових розробок у виробництво;

– підвищення ролі передових досягнень НТП у діяльності сучасних підприємств та економічному розвитку держави;

– перехід світової промисловості до переважного розвитку інтелектуаломістких галузей, що створює нові сфери діяльності для малого бізнесу.

Мале інноваційне підприємство являє собою організацію, що базується на виробництві, освоєнні та комерціалізації нових науково-технічних ідей. Воно, як правило, засновано на органічній моделі управління, яка забезпечує йому ряд переваг перед великими підприємствами, необхідних для успішного управління інноваційним процесом та підвищення віддачі його працівників. Найбільш привабливими для інноваційної сфери є такі переваги малих підприємств: раціональна організаційна структура; спроможність мобільно переорієнтуватися в напрямках пошуку, а також швидко виявляти та апробувати нові ідеї; гнучкість управління і внутрішніх комунікацій; здатність швидко пристосовуватися до змін споживчого попиту; відносно невисокі експлуатаційні витрати. Завдяки всім цим якостям малі науково-технічні підприємства характеризуються значною інноваційною активністю. Так, наприклад, у США фірми, де зайнято менш ніж 500 чоловік, виробляють у 2,5 рази більше нововведень на одного зайнятого у НДДКР та у 24 рази більше нововведень на долар витрат у НДДКР, ніж корпорації з чисельністю службовців більше 10 тис. [2, с. 189].

Крім того, значення малого підприємництва в прискоренні інноваційних процесів не обмежується лише технологічною стороною. Слід зазначити ряд важливих макроекономічних результатів від його поширення в інноваційній сфері. *По-перше*, малі наукомісткі підприємства, прокладаючи шлях у нових технологіях і продуктах, апробуючи їхню економічну ефективність, дають можливість виявити нові перспективні напрямки науково-технічного та інноваційного розвитку, тим самим ефективно впливаючи на науково-технічний прогрес. *По-друге*, держава та зацікавлені підприємства можуть посилено підтримувати перспективні напрямки розвитку і не підтримувати тупикові. *По-третє*, ці підприємства стимулюють конкуренцію, активізуючи інноваційну діяльність інших економічних суб'єктів. *По-четверте*, за їх допомогою прискорено змінюється номенклатура товарної продукції, що в умовах підвищеної уваги до споживчих властивостей товару набуває важливого значення. Отже, успішний розвиток малого інноваційного підприємництва в Україні може створити необхідні умови для ефективного перетворення всієї інноваційної сфери держави.

Аналізуючи області діяльності малого підприємництва індустріально розвинених країн у сфері досліджень та розробок, можна виділити три основні групи підприємств:

– підприємства, що виступають на ринку готової продукції виробничого призначення та безпосередньо зіштовхуються з великим капіталом (вони переважно заповнюють ринкові ніші спеціалізованими продуктами: унікальне та дрібносерійне устаткування, прилади тощо);

– підприємства, що виходять на ринок споживчих товарів та безпосередньо конкурують з великим капіталом (їх завдання – проникнення в "амбразури" великого капіталу за допомогою випуску різноманітних доповнень до масової продукції або забезпечення кращої якості, надійності й естетичності товару);

– підприємства-субпідрядники великих фірм.

При цьому малий бізнес може функціонувати в таких основних формах, кожна з яких має своє окреме місце в інноваційному процесі:

– впроваджувальні (венчурні) фірми, створені для освоєння та комерційної реалізації науково-технічних нововведень;

– фірми, що організуються для реалізації науково-технічних досягнень, які є побічним результатом виконання програмно-цільових НДДКР;

– фірми, що обслуговують програмно-цільові НДДКР.

Тобто мале інноваційне підприємництво у господарському механізмі країн з ринковою економікою успішно співпрацює та конкурує з великими корпораціями в розробці та виробництві нових продуктів. Хоча, безумовно, технічні та особливо економічні можливості малих фірм залишаються непорівнянними з могутністю великих корпорацій.

З відомою часткою умовності можна вважати, що в межах науково-виробничого комплексу індустріально розвинених країн відбувся своєрідний розподіл праці між великим і малим бізнесом в інноваційному процесі, заснований на різноманітних економічних можливостях та протилежності принципів і систем управління. Малий бізнес зазвичай є виконавцем початкових етапів інноваційних процесів (іноді до одержання дослідного зразка нового продукту), оскільки для цього менш за все пристосовані бюрократичні та механістичні системи управління великих організацій. У свою чергу, великі корпорації надають йому всіляку підтримку матеріально-технічного, фінансового та організаційно-інформаційного характеру. Згодом, переконавшись на досвіді такої фірми в успіху або, навпаки, безперспективності тієї або іншої конкретної розробки, вони можуть більш обґрунтовано формувати власні інноваційно-інвестиційні програми, доводячи нововведення до масового виробництва.

Явна результативність малого інноваційного підприємництва спонукала великі корпорації розвинутих країн до практики створення незалежних дослідницьких підрозділів усередині своєї організаційної структури (так звані внутрішні венчури). Вони очолюються фахівцями – авторами оригінальної науково-технічної ідеї та ініціаторами перспективних розробок. При цьому керівництво внутрішнього венчура одержує повну самостійність у виборі напрямків дослідження, організації роботи, витрати фінансових ресурсів. Тобто корпорація йде на ризик при організації внутрішнього венчура, розраховуючи на комерційний успіх новаторської ідеї та не знижуючи ефективності налагодженого основного виробництва.

Динаміка розвитку інноваційного підприємництва в таких розвинених країнах як США, Великобританія, Японія, Німеччина та Франція відображає загальносвітову тенденцію підвищення ролі малого бізнесу в здійсненні інноваційних процесів. Проте в Україні перетворення його в повноцінний сектор економіки залишається нереалізованим. Незважаючи на ряд ухвалених останнім часом вищими органами державної влади і управління нормативних документів, мале підприємництво в нашій країні розвивається у несприятливому макро- та мікросередовищі.

Проведене дослідження виявило, що основними причинами гальмування розвитку малого інноваційного підприємництва в Україні, поряд з недостатністю власних фінансових ресурсів та скороченням платоспроможного попиту на науково-технологічну продукцію, є:

– недосконалість законодавства з питань його розвитку;

– відсутність діючого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу;

- високі податки;
- низька порівняльна прибутковість малих інноваційних підприємств;
- майже повна відсутність інфраструктурних інститутів малого підприємництва;
- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;
- недосконалість системи підготовки кадрів для підприємницької діяльності та підвищення їх кваліфікації.

З огляду на успішний досвід розвинених країн щодо поживлення інноваційних процесів за рахунок малих наукомістких фірм, а також великий вплив їхньої діяльності на національну економіку, держава повинна активно зміцнювати потенціал малого інноваційного підприємництва. При цьому система державної підтримки повинна зберігати єдину принципову основу – прагнення до формування сприятливих умов для його розвитку.

Основними напрямками активізації розвитку малого інноваційного підприємництва в Україні в найближчій перспективі є: формування дійової законодавчої бази, сприятливої для його розвитку; удосконалювання фінансово-кредитної підтримки підприємницького сектору; забезпечення матеріально-технічних умов розвитку малих підприємств; інформаційне та кадрове їх забезпечення; стимулювання і мотивація інноваційної діяльності.

Формування відповідної законодавчої бази розвитку малого підприємництва передбачає, насамперед, установлення правових гарантій для забезпечення свободи і захисту приватної власності; розробку дійових законодавчо-нормативних актів, спрямованих на стимулювання інноваційного підприємництва; скасування положень, що гальмують розвиток приватної ініціативи. Крім того, сьогодні існує гостра необхідність лібералізації податкового й амортизаційного законодавства стосовно малих інноваційно спрямованих фірм. Підприємці переважно реалізують інноваційні ідеї для одержання більшого прибутку, тому наданням цільових пільг необхідно забезпечити такий розмір прибутку на капітал в інноваційній сфері, що був би не менший, ніж в інших сферах економіки. Тобто варто створити максимально привабливі умови для вкладення капіталу у вітчизняний малий інноваційний бізнес.

Впровадження та поширення малого інноваційного підприємництва визначає необхідність формування відповідних методів та засобів мобілізації капіталів, структури їх джерел, умови надання їм фінансових коштів. При цьому система фінансування такого підприємництва повинна бути адекватна його цілям, сприяти успіху та широкому поширенню. Такі риси малого бізнесу, як гнучкість та мобільність, у першу чергу означають, що він повинен мати змогу у потрібний час і оперативно збільшити свої ресурси.

З огляду на кризовий стан економіки України державна політика фінансової підтримки малого підприємництва може бути зміщена у бік розширення непрямих методів. Обмежені бюджетні кошти повинні, насамперед, направлятися на формування інститутів інфраструктури і налагодження фінансових механізмів, здатних забезпечити високий рівень віддачі від вкладених коштів. У даному випадку мова йде про створення цілісної фінансово-кредитної й інвестиційної системи регулювання та підтримки малого інноваційного підприємництва в Україні, коли державні кошти будуть направлятися більшою мірою не на субсидування окремих підприємств, а на розвиток фінансової інфраструктури підтримки.

Державну політику із фінансового забезпечення малих наукомістких фірм варто проводити в напрямку створення розвиненої мережі фінансово-кредитних установ, інвестиційних та страхових фондів; розвитку товариств взаємного кредитування та страхування; розробки та впровадження системи стимулювання комерційних банків із надання пільгових кредитів малим підприємствам, що активно здійснюють інноваційну діяльність. Крім цього, існує необхідність у створенні системи гарантій для забезпечення кредитів, наданих суб'єктам малого підприємництва, що функціонують в пріоритетних напрямках розвитку, а також забезпечення сприятливих умов для розвитку такої перспективної форми фінансування інвестиційних-інноваційних процесів, як лізинг.

Прийняття Закону України "Про лізинг" створило стартові умови для успішного розвитку лізингових відношень, використання його переваг для малих підприємств, що потребують придбання сучасного дослідницького устаткування та переоснащення своїх виробництв. Світовий досвід показує, що лізинг як форма інвестування інновацій може забезпечити економію коштів, зменшити ступінь підприємницького ризику, стимулювати технологічне відновлення виробництва.

Більше поширення повинні одержати такі форми науково-технічної підтримки малих інноваційних фірм, як:

- пряма передача результатів НДДКР, проведених на кошти державного бюджету;
- надання організаціям можливості використання науково-технічного устаткування державних організацій для проведення власних НДДКР;
- проведення спільних дослідницьких проектів державними організаціями і приватними фірмами;
- надання права використання патентів та ліцензій, що належать державі;
- технічна консультація в сфері інноваційних технологій;
- сприяння в пошуку замовників і виконавців інноваційних проектів.

Успішна реалізація заходів, спрямованих на укріплення потенціалу малого інноваційного підприємництва, значною мірою повинна сприяти активізації інноваційної діяльності в Україні та забезпеченню найбільш ефективного використання її науково-технологічного потенціалу задля подолання кризових явищ в економічному та соціальному розвитку.

1. Концепция научно-технологического и инновационного развития Украины // Голос Украины. – 1999. – № 141 (2143). 2. Иванов М.М., Колупаева С.Р., Кочетков Г.Б. США: управление наукой и нововведениями / Отв. ред. Л.И. Евенко, Г.Б. Кочетков. – М., 1990.